

A szovjet vallás bukása

I. A dolgozat témája

A dolgozat az orosz és a világtörténelem egyik legjelentősebb államrendszerével, a szovjet szocialista állam berendezkedésével, annak jellegzetességeivel foglalkozik, és a kialakulásának okaiban megpróbál történelmi törvényszerűséget, pontosabban szükségszerűséget kimutatni.

Az egész gondolathalmaz alapvetése az az állítás, hogy a bolsevista rendszer, illetve a sztálinizmus egy *folymat* végső stádiuma volt. Egy olyan folyamaté, amely az egész régió, az Oroszország és a Balkán által lefedett rész majd két évezredes kultúrtörténeti fejlődését, vagy "korszak-egymásutániságát" határozta meg. Törekvésünk az, hogy rámutassunk azokra a hagyományokra, amelyek a fejlődéshez szervesen kapcsolódtak, sőt annak tendenciáit – szinte determinisztikusan – befolyásolták. Célunk: a cárizmus rendszerének bukása utáni orosz proletárforradalom okainak mélyebb elemzése, a *formai* kialakulás eszmetörténeti háttérének feltárása, és az ezen feltételekhez igazodó, ezekbe "belegyömöszölt" mozgalom *tartalmi* elemeinek kimutatása.

II. A bizantinizmus hagyományai

A fenti állítás kifejtését tartalmazó vizsgálódás az ókorba kell visszanyúljon: mégpedig az egyház és a Római Impérium kettészakadásához, nevezzük most úgy: a bizánci paradigma Rómától történő leválásához. Ekkortól ugyanis meg lehet különböztetni az időről időre módosuló nyugati (nyugat-római) fejlődést, valamint a teljesen megmerevedett, a változásoktól idegen keleti despotizmust. De mi is az a bizánci paradigma, és ha más, mennyiben tér el a keresztény-római tézisektől?

II.1. A paradigma

Az ókor végén a nem folyammenti birodalmakban a vallás egyesítő szerepe gyengülni kezd. Ezekben az államokban a feltételek nem érettek meg, azaz nem adták a növénytermesztő, vagy állattenyésztő gazdasági tevékenység folytatására. Ezért ezek az államok a hódítás folytonosságával, valamint a meghódított népek kirablásával tartják fenn magukat. A hódítás, mint az állami terjeszkedést szolgáló tevékenység, maga után vonja azt a tényt, hogy az ilyen állam társadalma nem *homogén* egység, hanem *több* nemzet, *több* kultúra, *több* vallás valamilyen *szintézise*. Nyilvánvalóan a soknemzetiségű, hódító államok tudomásul kell vegyék a strukturális okok miatti vallási pluralizmust. Ugyanakkor ahhoz, hogy a hódításokat folytatni tudják, és a terjeszkedésnek, a birodalmi törekvéseknek ne lehessenek határai és bármilyen korlátai, valamiféle egységre volt szükség. Erre eszköz az uralkodók körül kialakított vallási kultusz.

Róma, a hatalmas állam a principatus korában a republikánus és a fent említett kultuszrendszer jegyeit vegyítve tartalmazza. Ezek funkciója itt is az ország egybentartása. A monarchikus és a köztársasági jellegzetességek *mellett* Octavianus egyeduralmának alapja a hadsereg. A tényleges hatalomnak megvan a törvényes látszata, rendelkezéseit Octavianus, mint magistratus hozza. Mégis: az általa viselt hivatalok jellege, terjedelme lényegesen eltér a hagyományos köztársasági formáktól.

Az *állami indíttatású* teokratikus állam kialakítása pontosan nyomon követhető a princepsz személyén: triumvir felhatalmazásának lejárta után évről-évre consul lesz, i. e. 27-ben az egész birodalomra kiterjedő proconsuli imperiummal ruházzák fel (amit haláláig tart meg). 23 után proconsuli jogköre Rómára is kiterjed, ekkor nyeri el a különben csak plebejusok számára elérhető tribunusi hivattal járó jogokat és kiváltságokat. 36-tól sacrosantus (sérthetetlen), 23-bar ius referendi (gyakorlatilag törvényhozási jogkörrel rendelkezik), majd 19-től állandó consul (uralmát szakrálisan is alátámasztja. személye az állami kultusz részévé válik. Megkapja az Augustus jelzőt, majd Pater Patriae. Végül Lepidus halála után 12-ben Pontifex Maximus lesz.

Ezzel Augustus újat alkot. Új "államvezető-eszményt", amelynek teljes támogatást is szerez a népétől. Elfogadtatja Róma polgáraival ezt a rendszert. Lehetővé teszi, hogy meghonosodjon ez a modell. Így is történik: a módszerét ezután is alkalmazzák a római császárok. Az egyik szélsőséges megnyilvánulás Gaius Caligula négyéves uralma (37-41). Caligula önmagát az "új Napistennek" nyilvánítja *egyiptomi* mintára. Szobrait felállíttatja minden templomban, és a ptolemaios-istenkirályokat másolva hűgát, Drusillát veszi feleségül. Az ő hóbortja tartalmaz bizonyos hellenista elemeket is.

Ilyen tehát Róma útja időszámításunk kezdetén. Mivel azonban a társadalmat nem tudják megszervezni ilyen állami gyökerű elmélettel, lassan-lassan, kihasználva a vallás potenciális, majd valóssá váló "társadalomszervező" (Bibó István) erejét, állami erővel megtöltötték vallási tartalommal, amely folyamat végén a konstantini fordulat a monoteista kereszténységet jelölte ki a feladatra. Hogyan történt mindez?

A kereszténység a zsidó szektácskából való kinövését és a világvallássá válás lehetőségét a páli fordulatnak köszönheti. Azzal a tétellel, miszerint nem szükséges a Messiás második eljövételét várni, mert a bűnből való megváltás már a keresztalállal megtörtént nemcsak a zsidóknak, hanem az egész emberiségnek, és az ebben hívők *már ezen a világon* elnyerik a megváltást, kifejeződik, hogy szükségtelen várni a végítéletet, tartósan *be kell illeszkedni* az adott világi társadalomba, annak munkamegosztásába. Az Isten és az ember közötti találkozás egyénileg lehetségessé vált, nem volt ehhez szükség az állam által rendezett áldozati szertartásokra, mint eddig. Ez volt az oka a kereszténység gyors elterjedésének. Viszont, ha nem feltétlenül kell az államnak közreműködni az Istennel történő kapcsolatfelvételben, sőt egyáltalán nincs az államra szükség ilyenformán, akkor az egész császárkultusz és a ritualizált vezetési rendszer idegen a kereszténységtől!

Az állam nem képes eleinte feldolgozni ezt az ellentmondást, ezért üldözték a keresztényeket, akik mégis kiálltak hitükért, bizonyítva, hogy itt már a vallás elméleti társadalomszervező ereje meghaladja a császár, a "dominus et deus" hatalmát: "303. Nikodémiában a kivezényelt katonaság földig rombolja a keresztény templomot. A következő napon (303. febr. 24.) császári rendeletet függesztenek ki, amely szerint az e hitet valló emberek elveszítik minden polgári jogukat és tisztségüket. Kínzásoknak kell őket alávetni, bármely rendűek és állásúak az illetők. Ellenük mindenféle törvényszéki eljárásnak helye van, ők viszont nem fordulhatnak bírósághoz sem önkényeskedés, sem házasságtörés, sem rablás esetében, egyszóval meg vannak fosztva szabadságuktól, még szavazati joguktól is. Egyikük a rendeletet *bár nem helyesen, de nagy bátorsággal* leszakította és darabokra tépte, közben gúnyosan megjegyezte, hogy ez gótok és szarmaták győzelmének elismerése. Rögtön elhurcolták és nemcsak elhurcolták, hanem szabályszerűen meg is sütötték. *A megégettétést csodálatos türelemmel viselte el ...*" Az a bizonyos csodálatos türelem lehet a motívum, amely megragadhatta Constantinus

császár (306-337) figyelmét, hiszen a hívő ember bármit elvisel a meggyőződéséért. Ez a jelenség a császárt valószínűleg elgondolkodtathatta, mert miután – elmondása szerint – politikai vetélytársán, Maxentiuson (álombeli jelenése után) Isten segítségével győz, lerója tiszteletét Krisztus isten iránt. Ezután 313-ban vallásszabadságot hirdet, bazilikát építtet Rómában, állami ünneppé teszi a vasárnapot, és hogy célját, az egységet megvalósítsa, beavatkozik az egyház életébe, 325-ben zsinatot rendez Nikaiában. Innen írja Eusebius kaisareiai püspök, Konstantinus propagandistája a következőket: "Így került sor egyhangú hitvallás (homphónos pistis) elfogadására és a húsvét (sótérios heorté) mindnyájuknál azonos időpontjának közös megegyezéssel történő megállapítására... Mindezek megtörténtével a császár kijelentette, hogy az egyház ellenségén ezzel aratta ... győzelmét, és a győzelem örömeire ünnepi istentiszteletet tartatott... Ugyanebben az időben töltötte be uralkodásának huszadik évét is. Ez alkalommal a tartományokban nagy népünnepek voltak, az isten szolgálóinak pedig maga a császár rendezett ünnepi lakomát, amelyen ő is részt vett. Ami ott történt, minden képzeletet fölülmúl... Bárki azt hihette volna, hogy Krisztus országának képét látja, *vagy álmod, nem éber valóságot.* "

A bizánci paradigma kidolgozását is Eusebius kezdte meg. Az ő gondolatmenete szerint, mivel egy Isten létezik, ebből következően csak egyetlen királyi szó, és egyetlen törvény létezhet, ezt pedig az uralkodó testesíti, s valósítja meg, aki az isteni tökéletesség mása, azaz Isten földi helytartója. (Vita Constantini). Mivel egy vallás és egy Isten létezik, és egy császár testesíti meg e hatalmat a földön, nyilván csak egy birodalom (egy világbirodalom) lehet egyetemes. Ezzel az állam összes álmát, vagy szándékát legitimette. A császárnak, az egységesült emberi faj szimbólumának a hatalma a Mindenható eszköze az emberiség javára. Elméletileg a kérdés az autokrata személyénél úgy merül fel, hogy ő az Isten megtestesítője (megtestesülése) – a bizánci paradigmának ez lesz a lényege –, avagy pedig csak annak élő szimbóluma (a hellenista felfogás szerint). A Bibliát ilymódon hellenizálja a bizánci felfogás, és a homogenizálás érdekében nem kíméli ellenfeleit (Madách Imre mondatja Ádámmal a Tragédiában: "Oh, jaj, ne tréfálja – hát egy *i* miatt is mehetni illy elszántan a halálba? Mi akkor a magasztos, nagyszerű?")

A kereszténység – belefásulva az üldöztetésekbe – elfogadta az államvallási szerepkört, ezzel az államhoz érintőleges közelbe kerülve kompromisszumot kötött olyan formában, hogy a társadalmi-politikai rendszeren semmiféle változást nem volt képes okozni. Okozott viszont az ideológiai-elméleti szférában. Eredendően az *igazi kereszténység* az államot ugyanis *közömbösként* kezelte, isteni jelegű tulajdonságot nem tulajdonított neki, azaz *kivonta az isteni irányítás alól*. Ez a jellegzetesség megjelenik a marxi államelméletben is: "Bizony, nem az úgynevezett *keresztény* állam, amely a kereszténységet alapzatának ismeri el és ezért más vallásokkal szemben kizáró módon viselkedik, nem ez az állam a kiteljesedett keresztény állam, hanem éppen ellenkezőleg, az *ateista* állam, a *demokratikus* állam, az az állam, amely a vallást a polgári társadalom többi eleme közé száműzi. Annak az államnak, amely még teológus, amely még hivatalosan tesz hitvallást a kereszténység mellett, amely még nem meri magát hivatalosan *államnak* proklamálni, ennek az államnak még nem sikerült *világi, emberi* formában, a maga *valóságában*, mint állam kifejeznie azt az *emberi* alapzatot, amelynek fellengzős kifejezése a kereszténység. Az úgynevezett keresztény állam egyszerűen csak a *nem-állam*, mert nem a kereszténység mint vallás, hanem csak a keresztény *vallás mögötti emberi alap* valósulhat meg valóban ember alkotásokban. Az úgynevezett keresztény állam az állam keresztény tagadása, de semmiképp sem a kereszténység állami megvalósítása " (Zárójelben jegyzem meg, hogy ezért elméletileg

három modellünk lesz: a bizánci, a római és az igazi keresztény út. A Róma területén kialakuló új állami modell sem keresztény ebben az értelemben, hanem átmenet a keresztény és a keleti keresztény modell között. Marx nyomán: "Az úgynevezett keresztény államnak szüksége van a keresztény vallásra ahhoz, hogy mint állam teljessé váljék." Mindez ellentétben állt a pogány teokratikus államszervezettel, és ezt a konfliktust kellett valahogy feloldani.) Visszatérve eredeti gondolatmenetünkhöz: A birodalomban ezt Nagy Theodosius 381-es ediktuma oldotta fel: a régi isteneknek "meg kellett halniuk" az *univerzális* ideológiához. A pogány rítusokat betiltották, kiterjesztve a kereszténységet. Ezzel a cél önmagát kifordítva valósult meg: nem a pogány teokrácia vált kereszténnyé, hanem ellenkezőleg: a kereszténység morzsolódott bele a birodalomba, áldozatul esve a pogány hagyományoknak. A Birodalom a paradigmát, az elméletet megvalósította, *az állam és az egyház fuzionált*. (Az a kereszténység, amely – szintén az igazi kereszténységtől eltérően, miután az nem, illetve áttételesen jelenik meg, erre is visszatérünk – nyugaton valósul meg, ezt a formációt – mind vallási, mind politikai értelemben – nem képes szolgálni, ez vezet a birodalom feloszlásához). "Abból, ami a keresztény mondanivalóból az emberi közösség helyes szervezése számára oly jelentős, nagyon kevés valósult meg a keleti kereszténység területén. Azon a keleti keresztény területen, ahol a társadalom alapszervezési formáit az egykori szakrális királyságból kinőtt ázsiai despotizmus szabta meg. Az igazi aktualizálódás területe a Nyugat-Római Birodalom területén megmaradt anarchia volt, ahol ugyanakkor rejtve a római társadalomszervezés nagy hagyományai is tovább éltek, és az új keresztény társadalomszervezési impulzusokkal szövetkezve a társadalomszervezésnek új, racionális és humanizáló, moralizáló kísérletét indították el." Ilyen módon történt a kereszténység feloszlása formalizálódó hagyományok és szekularizálódás kíséretében most már a második Róma, azaz a szent Bizánc központtal. A bizánci egyház így soha nem érheti el Róma hierokratikus öntudatát, míg Róma esetében az egyház és a világ harcolt egymással, és nem igazán tudtak egymás fölé kerekedni, addig a bizantinista megoldást vizsgálva megállapítható, hogy annyira egymásba szövődött a két ág, hogy elszakadásuk lehetetlen, így végzetes lett volna.

A Szent birodalom tehát önálló életre kel, leválik a valóságról, és ha mint megkonstruált utópia elkerülhetetlenül ellentétes lesz a tényekkel "az csak annál rosszabb a tényekre nézve."

Hiába a sorozatos csapások Bizáncra, hiába a folyamatos zsugorodás tényének megállapítása, a merev, elvakult, ideológiailag teljesen utópista bizánciak nem veszik észre ennek a szakrális-teokratikus alapvetés-paradigmának a halálát, *váltásra eredendően képtelenek*, noha Bizánc a szemük láttára esik el végleg a történelem előtt.

A paradigma viszont tovább él! Az utódállamok a Balkánon, valamint Oroszország igyekszik feltámasztani és restaurálni bizantinizmust (Albánia címerében a kétfjú sas – most már vörös csillaggal a fején – erre utal, a tudatos Rumélia-Ruménia-Románia névváltoztatás szintén). Az igazi örökös azonban az az Oroszország lesz, amely nem csak sikeresen építi fel a Birodalmat, hanem továbbfejleszti, túlszárnyalja a kialakult elméleti alapot, az általa megvalósítható összes lehetőséget kimeríti, és ezáltal önmaga indítja el a paradigmaváltást, elmozdulva a "római" irányba. (A római irány itt is természetesen az eddigi logika szerint értendő, de erről később részletesebben lesz szó.)

Amíg Bizánc létezik, a Moszkvához csatolt részfejedelemségekkel felépített államot az ortodox egyház itatja át a görög küldetéssel. "Oroszország volt a színtere a bizánci művészet legutolsó dicsőséges hódításának. Az oroszok már az ezredforduló előtt megismerkedtek a bizánci művészettel és vallással, ugyanis Vlagyimir kijevi nagyherceg – akit később szentté avattak – 989-ben keresztény hitre tért. Nehéz időszak volt ez Bizánc történetében: Baszileiosz és Konsztantinosz császárok dinasztiáját egyik legjobb hadvezérük, Bardasz felkelése fenyegette, akit ellencsászárként meg is koronáztak az ázsiai provinciákban. Északról a bolgárok és a szerbek nyomultak a birodalomba. Vlagyimir nagyherceg pedig elfoglalta a Krím-félszigeten Kherzonészosz ősi városát, a mai Szevasztopol mellett. Hogy legalább ez utóbbi fenyegetéstől megmeneküljenek, a két császár beleegyezett abba, hogy nővérük, a Bíborbanszületett Anna hercegnő a kijevi nagyherceg felesége legyen. Vlagyimir még pogány volt, de hajlandó volt népével együtt megkeresztelkedni, hogy rokonságba kerülhessen a császári családdal. Kherzonészosz, mielőtt Vlagyimir kezére került, a bizánciaké volt, és így számos templom és kolostor állt már a városban. Ezek egyikében került sor az uralkodó hitvallására. Szevasztopol környékén ásatások során feltárták egy keresztelőkápolna romjait, minden bizonnyal itt keresztelkedett meg az első keresztény cár. Annával fényes kíséret érkezett a városba, magas tisztségviselők, udvarhölgyek, valamint papok és hittérítők. Ez utóbbiak feladata volt az orosz nép megtérítése. Az orosz egyház mind a mai napig ortodox, az orosz népszokások, a hitvilág, az ábécé és a művészet bizánci eredetű. Megtérése után az uralkodó visszatért Kijevbe, ahol Bizáncból jött mesterekkel felépíttette minden orosz templom példaképét, a Szent Szófia-székesegyházat. Az eredeti templom öthajós volt, apszisokkal, kupolákkal. Mozaik díszítése hamisítatlan bizánci munka. Az emeletre vezető lépcsők falán különös festmények láthatók: a császár jelenlétében rendezett cirkuszi jeleneteket ábrázolnak. A színhely természetesen a konstantinápolyi Hippodrom, és mindez arra vall, hogy a festők görögök voltak, akik a távoli Oroszországban, a bizánci egyház szigorú ellenőrzésétől megszabadulva jól ismert laikus témákat dolgoztak fel.

Kijevből kiindulva egész Oroszországban elterjedt a bizánci művészet. A kijevi székesegyház építését 1037-ben fejezték be, 1052-ben pedig már elkészült a novgorodi háromhajós Szent Szófia-székesegyház is. Ezeken a területeken az egyházi építészetben a XIV. század folyamán a népi fakonstrukciók hatása ügylhető meg." 1453-ban a törökök elfoglalták Konstantinápolyt. Húsz évvel később III. Iván feleségül vette Szofija hercegnőt, eredeti nevén Palaiologosz Zoét, az utolsó bizánci császár unokahúgát, így a bizánci császárok örökösének tartotta magát, a zászlókra felkerült a kétfejű sas, és Moszkvát "Htarmadik Róma"-ként emlegették. Ez lett volna a cárizmus feladata: végigvinni a birodalom kiterjesztését, és az ortodoxia világközpontjává Moszkvát megtenni. Látható pontosan, hogy a paradigma nem változott, újra meg fogja kísérelni feltámasztani önmagát. Az elemek hiánytalanul jelen vannak: kiterjesztés, egy vallás, univerzális birodalom, mint ilyen, nyilvánvalóan egy császárral, aki az egyházzal szövetségben és annak segítségével vezeti ezt a birodalmat, ennek megvalósítása pedig: hódítással...

A XVII. században bekövetkezett egyházzsúkadás azután megakadályozza ezt a törekvést, az egységes ortodox egyház fenntartása lehetetlenné válik. A diarchia megszűnik, az orosz birodalom világbirodalom-küldetése megvalósításának pedig korlátai vannak: a legjelentősebb ezek közül az, hogy a technikai-technológiai fejlettség egészen egyszerűen nem teszi lehetővé a világgal (nyugat) való lépéstartást sem, nemhogy annak megelőzését, majd legyőzését. Oroszország megpróbálja a paradigmaváltást (amit Bizánc soha nem tett meg, az isteni segítségre várva a

zsugorodás folyamán végig). A Szent Oroszország tehát "kinyílik". Felülről indított, erőszakos eszközökkel próbálkozik I. Péter, azonban a fejeket, a tömegeket nem lehet kicserélni. Az adott feltételrendszerben nem élhet meg a nyugati ("európai") modell. (Az orosz muzsik a tizenkilencedik század közepén még "piaci jószág".) A valóságban mind a nyugatiasodás, mind a keletiesedés megreked, nem változik az elvakult önimádat, nem változik a hódító-tudat (Narva, Poltava, Szent Szövetség, Szevasztopol). Ellenben a kard még mindig lebeg a cárizmus feje felett: nem távolodott el, nem is szüntettetett meg. Általános ideológiai-strukturális válság válik állandóvá, s a belső nyugalom is veszélyhelyzeteket él át (Pugacsov - vérben). A keletkező űrt nem képes Oroszország betölteni: nem létezik a "saját út" ....

Ezt az utat egy *látszat-váltással*, amely éppen hogy a *tradicionális* gyökerekből eredt, a "második kísérlet", a bolsevik forradalom alkotja meg.

IV. A második paradigmaváltás

A cárizmus tehát hibát követ el: úgy próbálja meg a váltást, hogy a gyakorlati teendői megfogalmazásán kívül egyebet nem tesz, elvi-elméleti kérdésekkel nem tud (nem veszi észre ennek szükségességét) foglalkozni, a vákuum pedig továbbra sem szüntethető meg. Nem volt tehát megfelelő jelszó a nyugathoz történő közeledés, ráadásul az egységet is megbolygatta, látható volt ez a szlavofil-nyugatos problémakörnél, kérdésként tehát továbbra is a bizonytalanság hogyan továbbja tornyosul az orosz értelmiség előtt. És közeledik is a következő eszmetörténeti próbálkozás, amely nem lesz egyéb, mint a bolsevik forradalom, amely pedig már előrelépést ígérhet, hiszen ideológiai segítségre a Nyugat egyik legfrissebb és legfejlettebb eszmerendszerét, a marxizmust használja fel, amely nemcsak képes lesz az új elmélet helyét teljesen betölteni, de meghökkentően hasonlít az ő-paradigmára, a bizánci küldetésstudatot nagyjából lefedi, így paradox módon egy nyugati eszme lesz az, amely megoldja a dicsőséges történelmi múlttal a háta mögött szánalmasan vergődő Kelet Birodalmának válságát. Ez azt jelenti, hogy a kommunista forradalmárok egy jövőbeni *államvallás* létrehozásán fáradoznak Nagy Péter leválását az egyházzal egy újabb elfordulás követi: a kommunista messianizmus egyrészt várja az utópisztikus államidea megvalósulását, másrészt az új, militáns jellegű, egyházi színezetű politikai párt (amely a hagyományos polgári értelemben egyáltalán nem párt) megalkotásával elő is segíti, de ha kell, ki is kényszeríti a történelem feletti célokat. Ezek a célok olyannyira hasonlóak a bizantinizmus által megfogalmazottakhoz, ahhoz a gondolatmenethez, leegyszerűsítve az alapparadigmába tökéletesen beleillik, a kulcsfogalmak átnevezésével, hogy mindenki számára elfogadhatóak lesznek és villámgyorsan hatnak a tömegekre. A kommunista párt lesz az ortodox egyház: majdnem tökéletesen hasonlít a kettő egymásra. Az egyház elvi teizmusának pontosan megfelel a párt elvi ateizmusa. Az orosz forradalmárok új Istent találnak a társadalomban, és elfeledkeznek az egyház Istenéről. Ők azonban az *elnyomott nép* életének siralmi felett érzett jogos felháborodásuk miatt ösztönösen lépnek fel, elmélet nélkül, és általuk hatol be az orosz valóságba az a sztálinizmus, amely túllép az addigi történelem során tapasztalt összes formáción, birodalmi-vallási összefonódáson.

Általuk hatol be, de korántsem az ő eszméik és szándékaik megvalósulását segíti elő. Az eszmetörténetileg örökkévaló alapfrázisok nem változnak meg, az ideológia, vagy nevezzük továbbra is paradigmának, marad a bizantinikus gyökerű utópisztikus valláspótlék. A marxista forradalmárok *társadalom-Istene* helyét

észrevétlenül szinte, de elfoglalja a *vezér-Isten*. Sztálin azonban végeredményben nem tesz egyebet, minthogy a marxizmust alkalmassá teszi az orosz viszonyokra, a munkásmozgalmi fogalmakat – kategóriákat –, a kialakított eszmerendszert bizantinizmussá alakítja át. A világforradalom világbirodalmat eredményezne: megvalósulna a szocializmus egy országban, ez az előbb úgy fogalmaztatott meg: egy isteni szó, egy törvény, egy császár: a homogén világ megszületésének tervét látjuk. A harc, a *háború folytatása a nemzetközi burzsoázia legyőzéséért* legitimálja a hatalmat. Azt a hatalmat, amelyet a *harcot* vezető Vezér birtokol. A személy szerepe kiemelkedővé válik. A főtitkár-személy szerepe a marxista funkcionáriusokból a misztifikált bizantinista ideába csap át. Szó sincs a forradalmárok eredeti jelszaváról, miszerint a vezető legyen hű a tömeghez. A hűség eredője nem a nép irányába mutat. Az összes nyíl a vezérre irányul. A nép legyen hű vezéréhez! Nem csupán a péteri folyamatok történnek újra, amikor a gyakorlat maga alá gyűri a neki meg nem felelő elméletet. Ebben az esetben másként történik. Az új-régi misztikum vagy rendszer megteremtí saját elméletét, mégpedig oly módon, hogy az átvett eszmerendszert a hagyományai segítségével átdolgozza, "russzizálja" ....

Az új párt (egyház) sem "párt" a szónak a nemzetközileg ismert, polgári demokráciákban elfogadott értelmében. A pártnak olyannak kell lennie, hogy alkalmas legyen a küldetésének megvalósítására, és mivel egyetlen konkrét, pontosan megfogalmazott küldetéssel rendelkezik a sztálinizmus, egyetlen ilyen megformált pártra van szüksége, amelyet meg is alkot magának. A forradalom előtt – írja Sztálin – "a munkásmozgalom uralkodó tényezői ... a harc parlamenti formáit tekintették a harc fő formáinak – ilyen viszonyok között a pártnak nem volt és nem is lehetett ... komoly és döntő jelentősége." Ezért alakítja ki az új struktúrát, amelyet "a munkások széles tömegei a saját pártjuknak, hozzájuk közelálló, velük egy-hús-vér pártnak tekintik, melynek kiszélesítésében és megerősítésében mélységesen érdekeltek, s melynek vezetésére önként rábízák sorsukat". Íme, az egyház újjászületése! Sztálin kertelés nélkül rámutat: "De a párt a proletariátusnak nem csak a diktatúra kiharcolására kell, még jobban szüksége van rá azért, hogy a diktatúrát a szocializmus teljes győzelme érdekében megtartsa, megszilárdítsa és kiszélesítse." És legvégül az a pont, amelyik leginkább bizonyítja az egész gondolatsort, amely a bizánci ideológiát próbálja kimutatni a rendszerben, így szól: "A párt az akarat egysége, mellyel összeegyeztethetetlen frakciók létezése, és amely kizárja a párton belüli hatalom minden szétaprózódását." Ezen a ponton jelenik meg a cél-eszköz viszonylatban az a jelenség, hogy az utóbbi teljesen alárendelődik az előbbinek. A szó törvénné válik. Ezzel azonban elméletileg a személy és a törvényesség egymás ellentétéivé válnak. Trockij így ír erről az Elárult forradalomban: "... az a szabály, hogy a Politikai Bizottságnak mindig igaza van, csorbát nem szenved, legalábbis az, hogy ellenében senkinek sem lehet igaza, hanem még nagyobb szigorral nyer alkalmazást. Sztálinnal szemben egyébként még a Politikai Bizottságnak sem lehet igaza, hiszen ő tévedhetetlen, ám akinek ily módon saját magával szemben sem lehet igaza." A személyiség végleg elválik a törvényességtől. Trockij azt az állítást is alátámasztani látszik, mely szerint Sztálin a munkásmozgalmi kategóriákat átfordítja bizantinizmusba "A régi bolsevik párt meghalt, semmilyen erő nem fogja feltámasztani."

Igen ám, de ha nincs erő, amely felléphet, létezhet *erőcske*, amely pedig bármikor felnőhet. Mi legyen tehát a kételkedőkkel, hiszen a nyugatos álláspont megmaradhatott még itt-ott a fejekben? Bizánc nem tűrhet ilyesmit el. A megoldás a bizantinizmus utolsó fellángolásaként tragikus következményekkel jár. A Sztálin által megfogalmazott új erkölcs, a Forradalom erkölce így szól: az osztályellenséggel

szemben lehet erőszakot alkalmazni. Az osztályellenség pedig mindenki lehet. Mindenki potenciális áldozat, vagy ellenség, legyen az frakció, értelmiségi, vagy akár egy egész nép vagy kultúra. A féktelen és mindenféle gátat, határokat elsöprő terror pedig két funkciónak is eleget tesz. Az egyik, hogy "a szigortól a nép jobban tart, mint a papi tanítás szavaitól" (Izidor: *Sententiae*), míg a másik szerint "hogy az uralkodó párt nem ismer többé frakcióharcokat, egyedül annak köszönhető, hogy a nézeteltéréseket ezentúl a politikai rendőrség mechanikus közbelépése rendezi." (Trockij: *Az elárult forradalom*) ...

... A főpapok a bizánci birodalomban betöltött kvázi-autonóm szerepüket is elvesztik (Zsdanov, esetleg Révai pozíciója mennyire látszólagos volt Sztálinhoz, ill. Rákosihoz viszonyítva!), a diarchia még külsőségekben sem él tovább. További egyértelműen bizantinista örökségek a szavak önálló életre kelése, önmagukon való túllépése, misztikuma, amit nevezhetünk egyszerűen "verbalizmusnak", az idő-független egyetemes elvek csorbíthatatlansága, a "dogmatizmus", a mindennapok és az ünnepi alkalmak (temetés, születésnapok, kongresszusok etc.) "ritualizmusa", valamint az a tradicionálisan kialakult hierarchikus, néhol tragikomikusan szánalmas (Bacsó: *A tanú*) felfelé-alkalmazkodás, a "konformizmus". (P. Gábor Mózes) ...

... A marxizmus-leninizmus eszméi tehát ezen az úton torzultak sztálinizmussá a Szovjetunióban: a bizantinizmus reinkarnációjának vagyunk tanúi. A Szovjetuniót hangsúlyozottan kell kezelni a fenti mondatban. Ugyanis a leírt összefüggések kizárólag a *Szovjetunióra* érvényesek, nem pedig a *szovjet modellre*. A bizánci örökség a Szovjetunióé, a kelet-közép-európai országok **nem** a bizantinista hagyományokat elevenítették fel, hiszen Magyarország, Lengyelország és Csehország más történeti háttérrel rendelkezik, mégpedig a *rendi fejlődés* gyökereivel. Érdekes módon – és talán éppen ezért feltételezésem szerint joggal állíthatjuk – éppen ezeken a helyeken tört ki "ellenforradalom". Ez pedig azért történt így, mert ezek az államok a sztálinizmust a bizantinista hagyományok háttére **nélkül** vették át. A sztálini rendszer azonban túllép minden, a történelemben eddig megismert szélsőségen. Az új rendszer magán viseli az ókori elvakult szent birodalom minden jelentős vonását. Ugyanolyan szűk látókörű, valóságtól elrugaszkodó, semmi iránt nem érzékeny, mint eddig volt. Sőt, a különbség abban nyilvánul meg, hogy amíg idáig nem zárható le teljesen az egyéni kibontakozás útja, addig innentől elfojtanak minden kitérőt, amely esetleg átléphetné a rendszer határait. Betegesen irtóznak minden újtól, minden mástól, de nemcsak az ellenérzésüknek adnak kifejezést, hanem mindent, ami más, ami potenciális alternatívát jelenthet(ne), az eszközök megválogatása nélkül szankcionálnak, ami annyit jelent, hogy a szó valamelyik értelmében kiirtják.

Azzal viszont, hogy a hivatalos terrort felhasználva Sztálin hullahegyeket torlaszol fel maga elé, a bizánci kereteket teljesen kitölti, sőt, el is kezdi feszíteni. Az egész eszmetörténet csattanójaként foghatjuk fel azt a tényt, hogy ami két évezred során nem történhetett meg (természetesen a paradigmaváltásról van szó), azt maga a "megdönthetetlen" rendszer tökéletes teljesülése fogja elindítani. Valóban, Neki saját magával szemben sem lehetett igaza. A bizantinizmus saját magát teszi lehetetlenné, elviselhetetlenné. A vezető és a vezetettek közötti távolság kozmikus méreteket ölt és az elviselhetetlenségig fokozódik.

A Szovjetunióban Sztálin halála a bizantinizmus bizonytalanságának feszítő tudatát hozza magával, és ismét elkövetkezik egy váltási kísérlet, amely most elméleti

síkon történik, és az első igazi, elméleti elmozdulást jelenti nyugati (az eszmetörténeti gondolatmenetünkhöz pontosan igazodva: keresztény) irányba. (Emlékeztetőül: Nagy Péter cár csupán gyakorlati lépéseket próbált megvalósítani, de tette ezt a régi elmélet szolgálatában, annak rabjaként). Ez az immáron harmadik kísérlet bizonyul a legsikeresebbnek (társadalomelméletileg!) az eddigiek után, mert nem kísérli meg leváltani a leválthatatlan tömegeket, hanem a kialakult keretekhez és feltételekhez alkalmazkodva, valamint azokat figyelembe véve (azaz továbbra is az ún. szocializmuson belül) próbálja az elméleti modellt felépíteni. Ez a kísérlet **Nyikita Hruscsov** titkos beszéde az SzKP XX. Kongresszusán...

Hódsági Ferenc